



ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਰਕ ਵਿਧਾਨ: ਪਾਣਿਨੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ।

Punjabi Bhasha Da Karak Vidhan: Panini Viakarn De Prasng Vich

ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (Dr. Lakhwinder Singh)

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ (Assistant Professor, Punjabi)

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੰਸਟੀਚੂਐਂਟ ਕਾਲਜ, ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ (ਪੰਜਾਬ)

Email ID: slakhwindersingh1987@gmail.com ਮੋਬਾਈਲ: +91-95926-42404

ਸਰ (Abstract)

ਹਥਲੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਪਾਣਿਨੀ ਵਿਆਕਰਨ 'ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੂਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਹੋ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਰਫ ਵਾਕਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਪਰੰਪਰਾਈ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਤੱਗੀ ਸਤਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਚਾਮਸਕੀ (1957 ਤੇ 1965) ਅਤੇ ਫਿਲਮੋਰ (1968) ਆਦਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਕਾਰਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਤਰ ਤੇ ਸਤੱਗੀ ਸਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਤੇ ਸੂਚੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਲਝੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਛੇ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੱਤ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਆਰਿਆਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਾਕ-ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉੱਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਨਾਲ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਜਟਿਲ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਲਬੱਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਸਮਝਣੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੇਪਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ (ਛੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਟੀਆਂ ਦੇ ਮੁਤੱਲਕ ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਨਿਰੂਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੀਵਰਡ (Keyword): ਪਾਣਿਨੀ ਵਿਆਕਰਨ, ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ, ਕਾਰਕ ਵਿਧਾਨ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਸੰਬੰਧਕ, ਵਾਕ-ਜੁਗਤ, ਨਾਂਵ ਪਦ, ਕਿਰਿਆ ਪਦ।

ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਆਕਰਨ 'ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ 33 ਸੂਤਰ ਕਾਰਕ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸੂਤਰ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਆਚਾਰੀਆ ਪਤੰਜਲੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 'ਅਨਵਰਥ' ਸੰਗਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗਿਆ ਆਚਾਰੀਆ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਜਾਣੀ ਪਛਾਣੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਦ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚਿੱਲਤ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਖਿਆਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਸੰਜਮ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵਾਲੀ ਰੁਚੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। 'ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਕ ਕਿਰਿਆ ਪਦ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਕਾਰਜ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਾਂਵ ਪਦਾਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਤੱਤ ਰਕ ਅਧੀਨ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਂਵ ਪਦ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਪਦ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਪਰ ਕਾਰਕ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ-

1. ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ-ਸਵਤੰਤਰ: ਕਰਤਾ (1-4-54)

2. ਕਰਮ ਕਾਰਕ- ਕਰਤਰੀ ਪਿਸਤਤਮੰ ਕਰਮ (1-4-49)

3. ਕਰਣ ਕਾਰਕ- ਸਾਧਕਤਮੰ ਕਰਣਮ (1-4-42)

4. ਸੰਪਰਦਾਨ ਕਾਰ- ਕਰਮਣਾ ਯਮਪੈਤਿ ਸ ਸੰਪਰਦਾਨਮ (1-4-32)

5. ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ- ਧਰੁਵਮਪਾਯੇ ਅਪਾਦਾਨਮ (1-4-24)

6. ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ- ਅਧਾਰੇ ਅਧਿਕਰਣਮ (1-4-45)

ਪਾਣਿਨੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਅਵਿਕਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਾਰਕ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉੱਤੇ ਹੀ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਕਾਰਕ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਨਾਂਵ ਪਦ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਪਦ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨਿਹਿਤ ਅਰਥ ਤੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਤਾਰਕਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਪਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਾਰਥਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਹੈ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੋ ਕੇ ਸਤੱਗੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਸੂਚਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ-

(ੳ) ਵਾਕ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਾਕਾਰਥਿਕ ਸੰਬੰਧ।

(ਅ) ਸਤੱਗੀ ਸਤਰ ਵਿਚ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ।

20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕਾਰਕ ਮਾਡਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਤਹ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਤੱਗੀ ਸਤਹ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਉਹ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਇਸ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਉਲਝ ਗਏ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਹ ਇਹੋ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਰਫ਼ ਵਾਕਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਪਰੰਪਰਾਈ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਤੱਗੀ ਸਤਹ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਚਾਮਸਕੀ (1957 ਤੇ 1965) ਅਤੇ ਫਿਲਮੇਰ (1968) ਆਦਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਕਾਰਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਤਹ ਤੇ ਸਤੱਗੀ ਸਤਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਤੇ ਸੂਚੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਲਝੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਫਿਲਮੇਰ (ਉਗੀ) ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਕਾਰਕ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਿਰੰਤਰ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ।”

ਉਕਤ ਚਰਚਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਂਵ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਪਦ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਾਰਕ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਪਾਣਿਨੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰਵਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ (2007:22) ਅਨੁਸਾਰ, “ਜਿਹੜੀਆਂ ਛੇ ਕਿਸਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ‘ਸਮਾਨਯ ਨਿਯਮਾਂ’ ਵਿਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੂਤਰ ਨੰ. 1-4-24, 32, 42, 45, 46 ਤੇ 54 ਅਧੀਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।” ਰਾਮ ਨਾਥ ਸ਼ਰਮਾ (2002:147) ਨੇ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ‘ਸਮਾਨਯ’, ਵਿਸ਼ੇਸ਼’ ਤੇ ‘ਸ਼ੇਸ਼’ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ:

“Panini specifies his Karka categories based upon the principal of Smanya(General), Visesa (Particular) And Sesa (Residual)”

‘ਵਿਸ਼ੇਸ਼’ ਨਿਯਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ‘ਸਮਾਨਯ’ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਣਿਨੀ ਨੇ ਛੇ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੱਤ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਆਰਿਆਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਾਕ-ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉੱਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਨਾਲ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਜਟਿਲ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਲਬੱਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਪਾਣਿਨੀ ਦੇ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਸਮਝਣੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਨ।

ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (2021:125) ਅਨੁਸਾਰ, “ਦਰਅਸਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਾਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੇਵਲ ਸਤੱਗੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਸੂਚੀ ਮਾਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਡੂੰਘੀ ਸਤਹ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਤਮਕ

ਸਾਰ ਅਤੇ ਸਤੱਗੀ ਸਤਹ ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਸੂਚਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸੁਮੇਲ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਕ ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਰੇਕ ਕਾਰਕ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਾਂਵ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਭਕਤੀ ਨਾਂਵ-ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਪਿਛੇਤਰੀ ਰੂਪ ਵਚ ਜੁੜਕੇ ਕਾਰਕ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਕ ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਕਾਰਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਾਕਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ (ਵਿਆਕਰਨ ਤੇ ਅਰਥ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਇਉਂ ‘ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ’ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਛੇ ਕਾਰਕੀ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਨਿਮਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

1. ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ

ਸੂਤਰ ਨੰ.(1-4-54) ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਕਰਤਾ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸੁਤੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਐਸਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ‘ਕਰਤਾ’ ਕਾਰਕ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੂਤਰ ਇਸਤੋਂ ਅਗਲਾ (1-4-55) ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ‘ਪ੍ਰਯੋਜਕ’ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ। ਸੂਤਰ ਨੰ. (2-3-46) ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਕਤੀ ਨਿਰੂਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਾਣਿਨੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰਵਰਤੀ ਵਿਆਕਰਨਕਾਰਾਂ ਪਤੰਜਲੀ ਤੇ ਭਰਤਰੀ ਹਰਿ ਆਦਿ ਨੇ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਦਾ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

(ੳ) ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ-

/ਉ/- ਸੇ ਤਨੁ ਜਲੈ ਕਾਠ ਕੈ ਸੰਗਾ ॥ (ਗਾ. ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰ.326)

/ਇ/- ਨਾਨਕ ਜੁਨਿ ਗੁਰੁ ਪੁਰਾ ਪਾਇਆ ॥ (ਆਸਾ ਮ:5, ਪੰ.394)

/ਐ/- ਕਬੀਰੈ ਪਕਰੀ ਟੇਕ ਰਾਮ ਕੀ ਤੁਰਕ ਰਹੇ ਪਚਿਗਾਰੀ ॥ (ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰ.477)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਕੀ ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ-

/ਈ/- ਗੁਰਸਿਖੀ ਸੇ ਬਾਨੁ ਭਾਲਿਆ ਲੈ ਯੂਰਿ ਮੁਖਿ ਲਾਵਾ ॥ (ਆ.ਮ:4, ਛੰਤੁਘਰੂ-4, ਪੰ.450)

/ਆ/- ਜੇ ਸਉ ਚੁੰਦਾ ਉਗਵਰਿ ਸੂਰਜ ਚੜਹਿ ਰਜਾਰ ॥ (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਪੰ.463)

/ਅ/- ਸਾਰਾਂ ਸੁਰਤਿ ਗਵਾਈਆ ਰੰਗਿ ਤਮਾਸੈ ਚਾਇ ॥ (ਆ.ਮ:1, ਘਰੂ-3, ਅਸ਼ਟ., ਪੰ.417)

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ-

ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਰਤਾਵਾਚੀ ਕਾਰਕ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਵਾਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ, ਲਿੰਗ, ਵਚਨ ਜਾਂ ਕਾਰਕ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ

ਸਮੇਂ 'ਨੇ' ਸੰਬੰਧਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭੂਤਕਾਲੀ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚਕਾਰ ਕਰਮ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਵਚਨ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

1. ਮੁੰਡਾ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।, 2. ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਗੀਤ ਗਾਏ।, 3. ਦਰਜੀ ਨੇ ਸੂਟ ਸੀਤਾ।, 4. ਕੁੜੀ ਜੁਸ ਪੀਂਦੀ ਹੈ।, 5. ਦਾਦੀ ਨੇ ਸੇਬ ਖਾਧਾ।

2. ਕਰਮ ਕਾਰਕ

ਸੂਤਰ ਨੰ. (1-4-49) ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਇੱਛੁਕ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕਰਮ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਤਰ ਨੰ.(1-4-50) ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਫਲ ਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਅਣ-ਇੱਛੁਤ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਇੱਛੁਤ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਰਮ ਕਾਰਕ ਵਾਕਗਤ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਫਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਵਾਕਾਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਵਾਕੰਸ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

(ੳ) ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ-

/ਉ/- ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਿਆ ਜਾਈ॥ (ਜਪੁਜੀ)
/ਐ/- ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੇ॥ (ਉਗੀ)
/ਹਿ/- ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਇਸੁ ਮੁਨਹਿ ਉਧਾਰਉ॥ (ਰਾਗ ਬਿ. ਮ:-5, ਪੰ.804)

ਕਰਮ ਕਾਰਕੀ ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ-

ਮੁਕਤਾ ਅੰਤਕ- ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਮੁਕਤਿ ਘਰਿ ਆਣੈ॥ (ਰਾ.ਮ:-1, ਚੌ.ੳ.ਪੰ.932)

/ਅੰ/- ਗੁਨਗੁੰ ਬਖਸਣਗਰ ਸਬਦੁ ਕਮਾਵਰੀ॥ (ਆ.ਮ:-1, ਘਰੁ-8, ਅਸ਼ਟ.ਪੰ.420)

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ-

ਸ਼ਿਅਮ ਦੇਵ ਪਰਾਸ਼ਰ (1990:179) ਅਨੁਸਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਨੂੰ' ਸੰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸੰਬੰਧਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

1. ਕਿਸਾਨ ਬਲਦ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।, 2. ਮਾਸਟਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।, 3. ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦਿੱਤਾ।

3. ਕਰਣ ਕਾਰਕ

ਸੂਤਰ ਨੰ.(1-4-42) ਅਨੁਸਾਰ, ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਨਾਲ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ 'ਕਰਣ' ਕਾਰਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੂਤਰ

ਨੰ. (2-3-18) ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤੀਸਰੀ ਵਿਭਕਤੀ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

(ੳ) ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ

/ਇ/- ਸ਼ਾਬੁਨਿ ਕਾਪਰ ਉਜਲ ਹੋਤ॥ (ਰਾ.ਮ:-5, ਅਸ਼ਟ. ਪੰ.914)
/ਏ/- ਸਬਦੇ ਦੁਖ ਨਿਵਾਰਣਗਰਾ॥ (ਮਾਰੂ ਮ:-3, ਸੋਹਲੇ, ਪੰ.1053)

ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ-

/ਹੁ/- ਨੈਨਹੁ ਪੇਖ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਰੰਗ॥ (ਗਾ.ਸੁ.ਪੰ.281)
/ਹ/- ਹਰਨਾਖਸ ਜਿਨਿ ਨੁਖੁਰ ਬਿਦਾਰਿਓ ਸੁਰ ਨਰ ਕੀਏ ਸਨਾਥਾ॥ (ਭ. ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰ.1165)

ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਰਕ ਦੁਆਰਾ 'ਦੁਆਰਾ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤੀਜੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ਨੇ', 'ਨ' ਤੇ 'ਏ' ਹੈ। ਜਿਵੇਂ- 'ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ', 'ਉਹ ਨੇ ਕੀਤਾ', 'ਕਿਨ ਕੀਤਾ' ਆਦਿ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਅ' ਅੰਤਕ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਵਿਭਕਤੀ ਇੱਕ ਵਚਨੀ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ਏਨ', 'ਏਣ' ਜਾਂ 'ਨਾ' ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀ
ਦੇਵੇਨ ਦੇਵਨੇ
ਰਾਮੇਣ ਰਾਮਨੇ
ਅਮੁਨਾ ਉਸਨੇ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਤੀਜੀ ਵਿਭਕਤੀ ਇੱਕਵਚਨੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਏਨ/ਏਣ ਯੁਨੀ ਸਥਾਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਨੇ', 'ਨ' ਅਤੇ 'ਏ' ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ:

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀ
ਕੇਨ ਕੀਰ ਨੇ, ਕਿਨੇ, ਕਿਸਨੇ
ਯੇਨ ਜਿਸ ਨੇ, ਜੀਹਨੇ
ਅਮੁਨਾ ਉਨ, ਉਹ ਨੇ

ਕਈ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਵਿਭਕਤੀ ਇੱਕ ਵਚਨ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ 'ਨੇ' ਅਤੇ 'ਨੈ' ਦੇ ਸਥਾਨ ਉਤੇ 'ਨ' ਤੇ 'ਏਨ' ਉਚਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਪੰਜਾਬੀ-1. ਬੁਢੇਨ ਸੱਚ ਕਿਹਾ।, 2. ਮੁੰਡੇਨ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ।
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-1. ਵ੍ਰਿਧੇਨ ਸਤਿਯੰ ਆਖਆ ਤੰ ਆਸੀਤ।, 2. ਮੁੰਡੇਨ ਪਾਣੀਯੰ ਪੀਤਮ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚਲੀ ਸਾਂਝ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਤੀਜੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਵਿਭਕਤੀ ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ਈ'

ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਇਹ 'ਭਿਰ' ਅਤੇ 'ਐਰ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ-

1. ਅਸੀਂ (ਅਸਮਾਭਿ:) ਮੇਲੇ ਗਏ।, 2. ਸੁਰਜੀਤ ਨੇ ਅੱਖੀਂ (ਅਕਸ਼ਿਭਿ:) ਵੇਖਿਆ।, 3. ਨਾਨਕ ਰੱਬ ਦਾ ਸੁਣੇਗੀ (ਸੰਦੇਸ਼ੈ:) ਬਣਕੇ ਆਇਆ।, 4. ਉਸਨੇ ਹੱਥੀਂ (ਹਸਤੈ:) ਕੰਮ ਕੀਤਾ।, 5. ਉਹ ਚੰਗੇ ਕਰਮੀਂ (ਕਰਮਾਭਿ:) ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ।, ਉਸਦੇ ਭਾਗੀਂ (ਭਾਗੈ:) ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ-

ਇਹ ਕਾਰਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਈ' ਵਿਭਕਤੀ ਦੇ ਜੋੜ ਅਤੇ 'ਨਾਲ', 'ਦੁਆਰਾ' ਤੇ 'ਰਾਹੀਂ' ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ;

1. ਉਹ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਧੋਂਦਾ ਹੈ।, 2. ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।, 3. ਉਹ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਲੀ ਗਿਆ।

4. ਸੰਪਰਦਾਨ ਕਾਰਕ

ਸੂਤਰ ਨੰ. (1-4-32) ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਪਰਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਕ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ 'ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ' ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੂਤਰ ਨੰ. (2-3-31) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਚੌਥੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਚੌਥੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕਪੰਜਾਬੀ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਝਲਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:

(ੳ) ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ

/ਐ/-ਬਲਿ ਤਿਸ ਬਾਪੈ ਜਿਨਿ ਹਉ ਜਾਇਆ॥ (ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰ.476)

/ਹਿ/- ਜੈਸੇ ਅਪਨੇ ਯੁਨਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਮਰਨੁ ਮਾਂਡੈ॥ (ਰਾ.ਬਸੰਤ, ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ, ਪੰ.195)

ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ-

/ਈ/- ਜੇ ਮੇਗਾਕਾ ਘਰ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ॥ (ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਪੰ.462)

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ-

ਪਰਾਸ਼ਰ (ਉਗੀ:181) ਅਨੁਸਾਰ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਵਿਭਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਲਈ' ਤੇ 'ਵਾਸਤੇ' ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਲਈ' ਸੰਬੰਧਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਲਬਯਯੇ' ਤੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ 'ਤਾਈ' ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਤਾਵਤ' ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

1.ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਲਈ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਫਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।, 2. ਹਲਵਾਈ ਬਰਾਤੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਮਠਿਆਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

5. ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ

ਸੂਤਰ ਨੰ. (1-4-24) ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖਰੇ ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਜੋ ਤੱਤ ਅਚਲ (ਧਰੁਵ) ਭੁਮਿਕਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਨਾਂਵ ਪਦ ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਕ ਨੂੰ ਪੰਜਵੀਂ ਵਿਭਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

(ੳ) ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ-

1./ਇ/- ਉਅੰਕਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਉਤਪਤਿ॥ (ਰਾਮਕਲੀ, ਮ:-1, ਦੱ.ੳ.ਪੰ.929)

2./ਹੁ/-ਇਕਿ ਕੁਚਲ ਕੁਚੀਲ ਵਿਖਲੀਪਤੇ ਨਾਵੁਰੁ ਆਪਿ ਖੁਆਏ॥ (ਆਸਾ ਮ:-3, ਪੰ.427)

3./ਉ/- ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰ॥ (ਮਾਰੂ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰ.1089)

ਬਹੁਵਚਨੀ ਰੂਪ-

1./ਹੁ/-ਨੈਨੁਹੁ ਨੀਰ ਬਹੈ ਤਨੁ ਖੀਨਾ ਭਏ ਕੇਸ ਦੁਧਵਾਨੀ॥ (ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ, ਭੀਖਣ ਜੀ, ਪੰ.659)

2./ਈ/-ਚਰਨ ਸੀਸ ਕਰ ਕਾਪਨ ਲਾਗੈ ਨੈਨੀ ਨੀਰ ਆਸਾਰੁ ਬਹੈ॥ (ਰਾ.ਆਸਾ, ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰ.479)

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ-

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਵਿਭਕਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੰਬੰਧਕ 'ਤੋ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਤਾਸਿਲ-ਤ' ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਾਰੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ /ਓ, ਊ, ਊ, ਈ, ਓ, ਐ, ਤੋਂ, ਤੋਂ, ਤੋਂ, ਥੀ, ਥੀਂ, ਥੂ, ਥੇ, ਥੋਂ, ਦੀ, ਦੇ, ਦੀਂ, ਦੂ ਅਤੇ ਦੋ/ ਆਦਿ ਇਸਤੋਂ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

1.ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਪਿੱਛਿਓਂ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।, 2. ਬਾਪੂ ਮੈਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਦਿਸਿਆ।, 3. ਮੈਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨੀ ਗਿਆ।, 4. ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਜਿਥੋਂ ਕਿਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।, 5. ਘਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

6. ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕ

ਸੂਤਰ ਨੰ.(1-4-45) ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਅਧਿਕਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਕਰਮ ਅਤੇ ਕਰਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਰਿਆ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਥਾਨ ਕਿਰਿਆ ਦੇ 'ਆਧਾਰ' ਵਜੋਂ ਅਧਿਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮੁਢੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤਵੀਂ ਵਿਭਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਸ਼ਰ (ਉਗੀ:179) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ/ਏ, ਏਂ, ਇ, ਈ, ਈਂ ਅਤੇ ਚ/ਹਨ।

(ੳ) ਵਿਭਕਤੀ ਰੂਪ-

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ /ਅ/ ਅੰਤਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਭਕਤੀ ਇੱਕਵਚਨ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਰੂਪ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ /ਏ/ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

1. ਮਨੁਆ ਡੋਲੈ ਨੁਰਕੇ ਪਾਈ॥ (ਰਾਮਕਲੀ ਮ:-1, ਪੰ.906)

/ਏਂ/ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਭੋਏਂ', 'ਤਰੋਂ', 'ਠਾਰੋਂ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ॥ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-

1. ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਭੁਏਂ ਵਿਚ ਗਈ।, 2. ਤੂੰ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੁਹੋਂ ਫੇਲ ਹੋ ਗਿਆ।, 3. ਰਾਮ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਠਾਹੋਂ ਪਿਆ ਰਿਗ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੱਤਵੀਂ ਵਿਭਕਤੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ /ਇ/, /ਈ, ਈ/ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਰੂਪ ਬਣਦੇ ਹਨ:

1. /ਇ/- ਪਥਰ ਕੀ ਬੇੜੀ ਚੜੈ ਭੁਰਨਾਲਿ ਬੁਡਾਵੈ॥ (ਆਸਾ ਮ:-1, ਪੰ.420)

2. /ਈ/-ਗੁਕਮੀ ਵਜਹੁ ਲਿਖਾਇ ਆਇਆ ਜਾਈਐ॥ (ਉਗੀ, ਪੰ.419)

ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ /ਈ/ ਵਿਭਕਤੀ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ:

1. ਨਾਵਣ ਚਲੈ ਤੀਰਥੀ ਮਨਿ ਖੋਟੇ ਤਨਿ ਚੇਰ॥ (ਸੂਹੀ ਕੀ ਵਾਰ, ਮ:-1, ਪੰ.789)

2. ਰਹਿ ਚਰਨੀ ਤਾ ਕਾ ਮਨਿ ਲਾਗ॥ (ਮ:-5, ਪੰ.807)

ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ (2016:127) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਾਸਕੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ- 1. ਚੇਰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਿਆ।, 2. ਮੇਰੇ ਖੇਤੀਂ ਖਿੜੀ ਬਗਾਰ ਕੁੜੇ।, 3. ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੀ।

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ-

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਧਿਕਰਣ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ 'ਤੇ', 'ਵਿਚ', 'ਉਪਰ', 'ਅੰਦਰ' ਅਤੇ 'ਨਾਲ' ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-

1. ਚੇਰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।, 2. ਮੇਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਿੜੀ ਬਗਾਰ ਕੁੜੇ।, 3. ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ ਜਾਂਦੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਚ ਸੱਤਵੀਂ ਵਿਭਕਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ 'ਚ' ਵੀ ਹੈ, ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-'ਮਨ ਚ ਸੋਚਦਾ', 'ਖੇਤ ਚ ਬੈਠਾ' ਅਤੇ 'ਨੀਂਦ ਚ ਪਿਆ' ਆਦਿ। ਇਸਦਾ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਵਿਚਾਲ' ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ 'ਵਿਚਸਯ' ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਵਿਚਾਲੇ', 'ਵਿਚਾਲਾ', ਅਤੇ 'ਵਿੱਚ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਬਣੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 'ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ' ਵਿਚ ਛੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਾਰਕੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ

ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਵਿਭਕਤੀ' ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੱਤ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਾਂ ਤੱਕ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥੀ ਵਿਭਕਤੀ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਛੇਵੀਂ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਦੁਨੀ ਚੰਦ੍ਰ (1962:62) ਅਨੁਸਾਰ, ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ, ਸੰਬੰਧਕ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਕਈ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕਾਰਜ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚਕਾਰ ਵਖਰਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਰਾਸ਼ਰ (ਉਗੀ:177) ਅਨੁਸਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ ਮਨੋਤ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲੇ 'ਜਿਨ', 'ਕਿਨ' ਤੇ 'ਤਿਨ' ਆਦਿ ਰੂਪ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਯੇਨ', 'ਕੇਨ', 'ਤੇਨ' ਅਤੇ 'ਅਮੁਨਾ' ਆਦਿ ਤੋਂ ਵਿਗੜਕੇ ਬਣੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੀਜੀ ਵਿਭਕਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚਲੇ 'ਐਨ' ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ 'ਅਨੈਨ' ਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਜਿੰਨਾਂ', 'ਕਿੰਨਾਂ', 'ਸਤਨਾਂ' ਆਦਿ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਛੇਵੀਂ ਵਿਭਕਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ 'ਅਮੁਨਾਮ', 'ਏਨਾਮ', 'ਯੇਨਾਮ', 'ਤੇਨਾਮ' ਤੇ 'ਕੇਨਾਮ' ਆਦਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਇਹ 'ਸਰਵੇਸ਼ਾਮ', 'ਅਸੀਯਾਮ', 'ਏਸ਼ਾਮ', 'ਯੇਸ਼ਾਮ', 'ਤੇਸ਼ਾਮ' ਤੇ 'ਕੇਸ਼ਾਮ' ਆਦਿ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਹਨ। ਵਿਆਕਰਨਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਇਹ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਰੂਪੁਤ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ ਪੁਰੀ (1867:31-31) ਨੇ /ਓ, ਥੋ, ਰਾ, ਰੀਆਂ, ਰੇ/ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 'ਨੂੰ', 'ਨੇ', 'ਤੋਂ', 'ਤੇ', 'ਵਿਚ' ਤੇ 'ਲਈ' ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸੰਬੰਧਕ ਤੇ ਵਿਭਕਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਿਖੇੜਾ ਨਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਵਿਭਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਰੂਪ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਹਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ(1988:162) ਨੇ ਵੀ ਵਿਭਕਤੀ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਸੰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਵਿਭਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਿਛੇਤਰੀ ਅੰਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਿਚਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਚਮਨ ਲਾਲ ਅਗਰਵਾਲ (1969:68) ਨੇ ਵੀਸੰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਅਮ ਦੇਵ ਪਰਾਸ਼ਰ (ਉਗੀ:177) ਨੇ ਵਿਭਕਤੀ ਤੇ ਸੰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਸਮਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਭਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖਣਾ ਉਸਨੂੰ ਸੰਬੰਧਕ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹੋ ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੀ ਆਮ ਵੇਖੀ

ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- 'ਉਸਦਾ', 'ਉਸਨੇ', 'ਰਾਮਦਾ', 'ਰਾਮਨੇ' ਆਦਿ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ- 'ਉਸ ਦਾ', 'ਉਸ ਨੇ', 'ਰਾਮ ਦਾ', 'ਰਾਮ ਨੇ' ਆਦਿ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਵਿਭਕਤੀਆਂ ਅੱਜ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮੂਲ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਕਾਰਕ ਵਿਧਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਪਾਣਿਨੀ ਦਾ ਕਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਾਕ-ਜੁਗਤ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਠੋਸ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (1939), ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ:ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼.
2. ਰਰਕੀਰਤ ਸਿੰਘ (2016), ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਿਆਕਰਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪਟਿਆਲਾ।
3. ਰਰਵਿੰਦਰਪਾਲ ਕੌਰ (2007), ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਰਕ ਪ੍ਰਬੰਧ. ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।
4. ਪਰਾਸ਼ਰ, ਸ਼ਿਆਮ ਦੇਵ (1990), ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤਥਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕੇ ਸੰਬੰਧ, ਵਿਸ਼ਵੇਸ਼ਵਰਾ ਨੰਦ ਵੈਦਿਕ ਸ਼ੋਧ ਸੰਸਥਾਨ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ।
5. ਪੁਰੀ, ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ (1867), ਪੰਜਾਬੀ ਬਯਾਕਰਣ, ਲਾਰੈਂਗ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਲਾਰੈਂਗ।
6. ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (2021), ਪਾਣਿਨੀ ਵਿਆਕਰਨ (ਅਸ਼ਟਾਧਿਆਈ): ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ), ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।
7. -ਉਰੀ- (2023), ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ: ਅੰਤਰ ਸੰਬੰਧ (ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ), ਗਰੇਸ਼ੀਅਸ ਬੁੱਕਸ, ਪਟਿਆਲਾ।
8. Kapoor, Kapil (2005), Dimension of Panini Grammar, D.K. Print World(p) Ltd, Delhi.
9. Sharma, R.N. (2002), The Asthadhyayi of Panini (Vol-1.), Munshi Ram Manihar lal Pub.(P) Ltd, Dehli.

Cite this Article-

ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (Dr. Lakhwinder Singh), ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਰਕ ਵਿਧਾਨ: ਪਾਣਿਨੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ (Punjabi Bhasha Da Karak Vidhan: Panini Viakarn De Prasng Vich), ਅਰਮਾਨ (ARMAAN), ISSN: 2583-9446 (O), Volume- 4, Issue- 1, January-March 2026, Page: 65-70.

Journal URL: www.armaan.org.in

DOI: <https://doi.org/10.64119/armaan.vol.4.issue1.12>



This article is an open access article published under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) license.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>